

І. ТРАХТЕНБЕРГ, В. ШУМАКОВ

«НЕТРАДИЦІЙНЕ ЦІЛИТЕЛЬСТВО» І НАУКА: КОМПРОМІС НЕМОЖЛИВИЙ

Не так давно на засіданні президії вченої ради Міністерства охорони здоров'я України обговорювалася проблема поширення у суспільстві «нетрадиційного цілительства», наводилося багато прикладів з «рекомендацій» натуропатів, біоенергетиків, екстрасенсів та астрологів, цинізм і недолугість яких просто вражають. Та на одвічні запитання «хто винний?» і «що робити?» ще належить знайти відповіді. Справді, чому більш як двом з половиною тисячам «цілителів» були видані ліцензії на право легальної діяльності? Як узгоджується подібна практика з тим, що таке «лікування» відбувається поза законодавчими регламентаціями і, по суті, не має надійного правового поля? Нарешті, чому ця практика, вкрай небезпечна для фізичного і психічного здоров'я суспільства, так нестримно пропагується у пресі? І це після того, як Мінінформ, Міністерство охорони здоров'я і Державний комітет України у справах релігії свого часу звернулися до засобів масової інформації з наполегливим закликком не друкувати реклами сумнівних методів лікування, а в публікаціях, які рекламують «цілителів», називати організацію, що видала ліцензію, і вказувати її номер. Розібратися у цій проблемі намагаються автори статті, в основу якої покладено їхню доповідь на Першому національному конгресі з біоетики.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) видає у Женеві часопис соціально-суспільної спрямованості під назвою «Всесвітній форум охорони здоров'я». У четвертому номері його 16-го тому за 1995 рік під рубрикою «Медична етика» була опублікована стаття доктора Мерорі, з якої наведемо два уривки. Перший: «Гіппократ і сьогодні — уособлення лікаря, відданого своїй справі, який розумно і глибоко співчуває пацієнтам. Його принципи сформувалися під впливом еліністичної культури, проте вони багато в чому збігаються з принципами ВООЗ, статут якої проголошує: «Здоров'я — це стан повного фізичного, духовного і соціального добробуту, а не просто відсутність хвороб і фізичних дефектів». Справді, з позицій біоетики принципи ВООЗ прямо перегукуються з відомими положеннями Гіппократових заповідей, перша з яких — «Не зашкодь!».

І другий уривок з тієї ж статті: «Мабуть, ще важливішим є той факт, що Гіппократ був першим з відомих цілителів, який прийняв теоретично обґрунтований метод діагностики і терапії, що згодом набув розвитку в нинішніх наукових методах. За часів Гіппократа медициною займалися священики, і вона вважалася чимось на зразок магії. Гіппократ розумів, що поки мистецтво лікування оточене ореолом таємничості, воно не може розвиватися і не приносить реальної користі людству».

Кому ж сьогодні, в освіченому ХХІ столітті, що знаменує початок нового тисячоліття, може бути вигідним ореол таємничості, якому вміло надають форми «нетрадиційного цілительства», «альтернативного лікування», парапсихологічних впливів тощо? Щоб полегшити відповідь на поставлене запитання, пошлемося на двох літераторів.

Лікар і письменник Сомерсет Моєм свого часу справедливо зауважив: «Нині у суспільстві зростає інтерес до численних екстрасенсів і чудотворців. Сподіваємося, що читачеві корисно дізнатися: все це людство вже «проходило». Справді, вже тоді, у перші

десятиліття минулого століття, це явище не було новим. Періодичні бурхливі сплески інтересу до доморослого «цілительства» суспільство переживало вже не раз. Отож, нинішня ситуація — черговий такий сплеск. На підтвердження цього звернімося до ще одного прикладу з літератури. Прочитуємо місце з широко відомого роману Л. Толстого: «Як, ви не знаєте Жюля Ландо, знаменитого Жюля Ландо — ясновидця? Він теж недоумкуватий... Ландо, бачте, прикажчиком був у магазині в Парижі і прийшов до лікаря. У лікаря в приймальні він заснув і уві сні почав усім хворим давати поради. І дивовижні поради. Дружина (хворого, про якого розповідається у цьому місці роману. — Авт.) дізналася про цього Ландо і взяла його до чоловіка. Він чоловіка її лікує. І ніякої користі йому не приніс..., але вони в нього вірять і возять із собою. І привезли до Росії. Тут усі на нього накинулися, і він усіх почав лікувати».

Чи потрібний тут якийсь коментар? Хіба що підкреслимо символічний збіг: у Льва Миколайовича Толстого йдеться про «ясновидця» Ландо, а у нинішній Росії процвітає доморослий цілитель Лонго. Разюча схожість прізвищ!

Навала «нетрадиційного цілительства» захлеснула і Україну. Причому ні обговорення цієї болісної для нашого суспільства проблеми у Міністерстві охорони здоров'я, ні виступи вчених у пресі не дали істотного результату. Розгул доморослого «цілительства» триває, і його багато в чому підтримує дедалі агресивніша реклама. Адаже сьогодні жодна рекламно-інформаційна передача телебачення не обходиться без оголошень про чергові «методи» з цього арсеналу.

Наприклад, за статистикою Міністерства охорони здоров'я Росії, там сьогодні займаються «цілительством» двісті тисяч чоловік. Як визнала Головна асоціація цілительів Росії (саме таку назву має це громадське об'єднання), **42 %** нинішніх знахарів обтяжені психічними захворюваннями, **30 %** є відвертими користолобцями, **26 %** справді прагнуть допомогти людям (хоча і не безоплатно. — Авт.), і тільки **2—3 %** начебто комусь допомагають. Повторюємо: це дані самої Асоціації цілительів. У тому ж матеріалі наводиться коментар Юрія Горного, який виступив з різкою критикою нинішнього розгулу «нетрадиційного лікування». Посилаючись на те, що він спостерігав багатьох «цілительів», Горний констатує: «...в основному це обмежені... люди... Більшість з них здатна засвоїти тільки шкільний підручник з анатомії!». І далі: «Мене вже нудить від усіх цих пройдисвітів і шарлатанів».

У Росії наукова громадськість серйозно занепокоєна нинішнім становищем. При Президії Російської академії наук створена Комісія для боротьби з лженаукою і фальсифікацією наукових досліджень. Її перше привселюдне представлення відбулося 16 березня 1999 р. на засіданні Президії РАН. Доповідь комісії, озвучена її головою, академіком Е. П. Кругляковим, була присвячена в основному аналізу і критиці поширених у суспільстві лженауки і паранормальних вірувань — астрології, шаманства, окультизму тощо. Доповідач констатував, що в країні тривають спроби здійснювати за державний рахунок різноманітні безглузді проекти. Населенню пропонуються теле- і радіопрограми, статті і книги відверто антинаукового спрямування. Лженаука прагне проникнути в усі верстви суспільства, в усі його інститути, включаючи Російську академію наук та інші наукові заклади. Ось цитата з доповіді Е. П. Круглякова:

«Виявляється, для того, щоб темні сили не заважали, "кладуть дзеркало під ліжко дзеркальним зображенням донизу. Там, де дзеркало, там для зла місця немає, вважали наші предки. Зараз це одержало наукове підтвердження. Будь-якому біоенергетику відомо про біопатогенні зони. Це вузли перетину силових магнітних ліній Землі. Якщо ваше ліжко стоїть на місці вузла, то у вас неспокійний сон, з'являється дратівливість і

навіть хвороба. Але варто покласти під ліжко, на місце перетину ліній, дзеркало зображенням донизу, як пучки негативної енергії розіб'ються і зникнуть". Як же треба зневажати народ, щоб проповідувати такий абсурд!

А от що віщає академік Міжнародної академії інформатизації Л. Н. Мельников (Свет. — 1998.— № 2): *"Відомий французький біолог Ремі Шаньє... спостерігав, як під впливом сили думки оператора-цілителя змінюється швидкість розпаду радіоактивного урану і стронцію"*. А тепер оцініть репліку з книжечки, яка вихваляє якісь диво-прилади: *"В останнє десятиліття відбувається стрімке зменшення кулонівського поля нашого простору через погану екологію"*.

На такі дурниці можна натрапити сьогодні повсюдно. Бездіяльність учених призвела до того, що безпринципні і жадібні неуки пророкують долю не тільки особистостей, а й держави та армії. Найспритніші "пророки" готують на основі астрології політичні, економічні і "військові" прогнози. Безсоромні шахраї, не зазнаючи жодного опору, "призначають" несприятливі дні і години, "лікують" рак, СНІД, будь-які хвороби, проти яких сьогодні безсила традиційна медицина. Справа дійшла до того, що астрологи, які проникли у вищі ешелони влади, прогнозують погіршення економічного становища ряду областей країни не внаслідок тотального розкрадання ресурсів, а через несприятливе розташування зірок! Державне телебачення просто директивно нав'язує населенню думку про те, що *"астрологія є прикладною наукою, а лікарі, вчені і політики повинні враховувати у своїй діяльності передбачення астрологів"*».

Комісія не змогла визначити причини бурхливого поширення псевдонаукових і псевдонародних вчень і теорій, у тому числі й у розвинених країнах.

Від себе додамо, що всі «цілители» у своїй бурхливій діяльності прикриваються як щитом тим, що нібито представляють народну медицину, альтернативну медицині традиційній. Твердження явно спекулятивне. Адже за визначенням експертів ВООЗ, «традиційну медицину варто розглядати як суму знань і практичних методів, що застосовуються для діагностики, профілактики і лікування порушень фізичної, психічної і соціальної рівноваги, які базуються виключно на практичному досвіді і спостереженнях, що передаються з покоління у покоління, як в усній, так і в письмовій формі». Звідси очевидно, що народна медицина давно є традиційною і немає підстав протиставляти її класичному лікуванню, утверджувати її належність до категорії «медицини нетрадиційної».

Феномен навального поширення альтернативної і нетрадиційної медицини (за англійською термінологією — complementary and alternative medicine — CAM) у розвинених країнах світу розглядається як непояснене явище. Так, у доповіді доктора медицини, директора Відділу альтернативної медицини Національного інституту здоров'я Міністерства охорони здоров'я США В. Jonas зазначалося, що це явище не піддається поясненню і потребує термінового аналізу. Так, незважаючи на те, що за даними ВООЗ, від 65 до 80 % медичної допомоги у світі надає класична, традиційна медицина, навіть у країнах Західної Європи від 20 до 70 % хворих так чи інакше звертаються по допомогу до альтернативної, додаткової або нетрадиційної медицини. У США в 1990 р. кожен третій американець звертався по допомогу до CAM, витрати при цьому становили близько 13 млрд доларів. До 50 % хворих на рак у різні періоди захворювання користувалися послугами нетрадиційних медиків. Майже 50 % американських лікарів рекомендують пацієнтам альтернативні або додаткові методи лікування, 40 % медиків Голландії використовують гомеопатію, 70 % німецьких клінік для боротьби з певними хворобами

вдаються до акупунктури. Опанувати засоби САМ-медицини хочуть майже 80 % американських студентів.

У світі існують 12 концептуально незалежних систем САМ, що включають 27 категорій з більш як 200 методами лікування у кожній. Це традиційна китайська і тибетська школи, Аюрведа, Кампо, Американська натуральна медицина тощо. Але головним принципом офіційної САМ є її обов'язкове поєднання з традиційними видами лікування. Практики САМ на Заході не протиставляють, на відміну від наших «цілителів», свої методи «консервативним» традиційним, а успішно з ними співіснують, природно, у тих рамках, в яких ефективність їхніх методів доведена.

У 1992 р. Конгрес США дозволив відкрити Офіс альтернативної медицини у структурі Національного інституту здоров'я, а згодом і Центр альтернативної медицини. Директор Центру, відомий учений-медик доктор S. E. Straus, основним завданням Центру вважає саме вивчення можливої ефективності різноманітних засобів нетрадиційної медицини. Причому таке вивчення має відбуватися у повній відповідності з найсуворішими вимогами, які ставляться до клінічних досліджень на Заході. Завдання Офісу такі: дослідження методів альтернативної медицини і доведення їхньої ефективності, обмін інформацією, організація навчання. Найважливішою функцією Офісу вважається зв'язок з громадськістю і засобами масової інформації в аспекті критичного інформування про методи альтернативної медицини. Протягом місяця Офіс відповідає більш як на 1000 запитів від лікарів і більш як на 100 — від засобів масової інформації щодо тих або інших альтернативних методів лікування.

І ось що особливо важливо: жоден з методів, які впливають на здоров'я або життя людей, на профілактику і діагностику захворювань, не може застосовуватися без схвалення FDA&C — федеральної адміністрації уряду США з лікарських препаратів, харчових продуктів і косметики. Незалежно від того, традиційні це методи чи альтернативні, їхня ефективність і безпечність мають відповідати найсуворішим у світі вимогам протоколів FDA! При реєстрації засобів або методів лікування FDA спирається на незалежні дослідження, які проводить Офіс за стандартизованими програмами. Вивчити ці методи і одержати дозвіл на їх застосування можна тільки в рамках офіційно визнаних медичних навчальних програм, які мають право видавати дипломи доктора медицини.

Д-р R. Pazdur, директор відділу онкологічних засобів Центру оцінки і вивчення FDA, у своїй доповіді в 2000 р. навів приклади вивчення і схвалення Агентством таких **допоміжних** засобів лікування раку, як екстракт зеленого чаю, екстракт акулячих хрящів, вітамін D, аргінін, цинк. Зверніть увагу: ніякої корекції карми і біополів, ніякого зняття наврочень!

Тим часом у нас спостерігається тенденція і в засобах масової інформації, і навіть у законодавчому полі об'єднувати у загальне поняття «народну і нетрадиційну медицину». Звідси — мішанина понять. Це нагадує прагнення впрягти в один віз «коня і трепетну лань». Правомірно виникає ряд запитань. Скажімо, фітотерапія і гомеопатія, давно визнані як різновиди класичного лікування, або, наприклад, акупунктура в системі сучасної неврології, а також магнітотерапія — хіба це не звичайні сьогодні методи у практиці діагностики і лікування? Які підстави відносити їх до «нетрадиційної медицини», протиставляти традиційній медичній практиці? Яке відношення вони мають до діяльності «паранормальщиків», серед яких домінують екстрасенси і біоенергетики, не кажучи вже про тих, хто «знімає наврочене» і «пророкує долю»? Адже, об'єднуючи все це в єдине уявлення — «народна і нетрадиційна медицина», — ми остаточно заплутуємо ситуацію.

На наш погляд, основне завдання Української асоціації народної медицини — чітко визначити предмет, критерії і завдання справжньої народної медицини, відмежувати останню від сумнівної нетрадиційної практики доморослого «цілительства».

Наведемо скорочений текст одного з типових нині повідомлень у пресі: *«Причиною багатьох захворювань і невстановлених діагнозів найчастіше є шкідливий біоенергетичний вплив. Цілителька Ганна ставить перепони злим силам, допомагає позбутися заздроців, ревноців, самотності, сімейних проблем, невдач у любові і бізнесі, статевого безсилля. Після зустрічі з нею відбуватиметься реалізація методичних посібників, амулетів, фотографій. Цілителька має здібності у галузі діагностики і лікування методами народної і нетрадиційної медицини, біоенергоінформотерапії, що підтверджує атестаційно-експертний висновок №2611 від 04.01.1999 р., а також спеціальний дозвіл МОЗ України на медичну діяльність у галузі народної і нетрадиційної медицини №00001 від 22.01.1999 р.»*

Зверніть увагу, як формулюється дозвіл — «на **медичну діяльність**». Чим не диплом лікаря? До речі, не тільки у нашій агресивній рекламі і тих публікаціях, які пропагують «цілительів», а й на багатому книжковому ринку, де їхній діяльності присвячено безліч видань, не розрізняються такі поняття, як медицина **народна, нетрадиційна та альтернативна**.

У книзі Н. Фролової «Таємниці лікувальної магії і народної медицини» (яка, до речі, пропонується як підручник) описуються такі діагностичні прийоми: *«На етапі збирання інформації (ЗІ) цілитель (Ц) користується своїми органами чуттів, що включають зір, слух, нюх, смак, дотик, внутрішньосуглобне відчуття, орган сприйняття електромагнітних хвиль живих і неживих систем (у вигляді внутрішнього бачення, внутрішнього слуху, яснобачення на близькі і далекі відстані)»*. Далі наводиться «Схема лікування найпоширеніших захворювань (байдуже, короста це чи гіпертонія. — Авт.): 1. Двома долонями у напрямку згори донизу ніби обмиваємо ефірну оболонку і струшуємо долоні рук у бік води або вогню, які ми уявляємо собі. У такий спосіб ми знімаємо негативну інформацію з ефірної оболонки, вирівнюємо біополе. 2. Робимо очищення крові біоенерговпливом за допомогою фітотерапії і програмування, після чого очищуємо хребет. 3. Очищення хворого органа. Розщеплення і розчинення хворих клітин із наступним виведенням з організму накопичених шлаків та інших шкідливих речовин. 4. Насичення (накачування) енергією хворого органа. Вплив на імунну та ендокринну системи. 5. Психопрограмування хворого органа. 6. Зняти інформацію про розвиток даного захворювання, закласти програму про функцію здорового органа і на фізіологічну регенерацію внутрішньоклітинних процесів. Тим самим ви активізуєте енергетичні чакри, весь організм... ». Справі, за твердженням авторки книги, допомагає її власна фотографія, яка має бути завжди з цілителем!

Крім послуг «цілительів», у пресі, по радіо й у телепрограмах посилено рекламуються різноманітні прилади й пристрої, покликані полегшити страждання хворих або навіть врятувати їх від більшості існуючих захворювань. Типовою є реклама так званого «Еніону Зоріна» (він же диск «Медів»). Як випливає з публікацій, *«...унікальний прилад народився у закритих лабораторіях ленінградської оборонки, ...став синтезом кращого, накопиченого людством за століття лікарського досвіду: від секретів тибетських ченців до напрацювань військових лікарів»*. (До речі, ще одна популярна «примочка» — обов'язкова участь у розробці лікувального засобу військових або лабораторій КДБ. Одного разу рекламувалися пігулки із бурштину, створені начебто в таємних лабораторіях третього рейху!) Отож, читачеві повідомляють, що таємницю речовини, яка входить до складу диску, відкрив авторові тибетський чернець, а склад її такий: отрута гюрзи,

борсуковий жир, жовч ведмеда, бджолина отрута, панти марала, секрет кабарги (простіше мускус. — **Авт.**), витяжка з коренів женьшеня та інші компоненти! Мовляв, усе це піддається «найскладнішій багатоступінчастій обробці» і в результаті утворюється «нормалізатор енергоінформаційного обміну», який слід прикладати до хворих місць і носити три-чотири тижні. Ясна річ, тривалий час цей агрегат лишався засекреченим, і тільки *«свіжий вітер перебудови дав змогу колишньому оборонному підприємству поставити виробництво "Медіва" на промислову основу і зробити його доступним для найширших верств населення»*.

Це ж скільки ведмедів і кабарг потрібно знищити, щоб найширші верстви змогли прикладати до своїх організмів «еніони», похоловши від надії, як говорив Жванецький? Коштує це диво 68 гривень, що чимало. До нього додається довгий перелік показань, у якому ішемічна хвороба серця, гіпертонія, бронхіальна астма, майже всі захворювання шлунково-кишкового тракту і багато чого іншого, навіть рак! А обіцяна ефективність — 80 %!

Навіть неспеціалісту має бути ясно, що не може один пристрій успішно лікувати такі різні за механізмами виникнення і перебігу хвороби і що зібрані позитивні відгуки — це в найкращому випадку результат так званого «плацебо-ефекту», тобто суто психотерапевтичного впливу. Такі ж ефекти спостерігаються у хворих, що приймають пігулки з глини і цукру (плацебо), але вважають, що це справжні ліки. Крім того, багато захворювань або цілком полягають у функціональних порушеннях нервової системи, які піддаються лікуванню, або несуть у собі значну їх частку. Як говорив З. Фрейд, «...існують великі групи нервових розладів, де ми справді змогли втілити наші знання у терапевтичне вміння, і за певних умов при цих захворюваннях, які звичайно важко піддаються лікуванню, ми досягаємо успіхів, котрі не поступаються ніяким іншим у галузі внутрішньої терапії» (лекції 1916 р.). І сьогодні існують надійні методи такого лікування, вивчені і апробовані у сучасних клініках, а не в хатах «цілительок».

Слід ще раз підкреслити, що багато «цілительів» ухиляються від необхідної сертифікації, а на місцях представники правоохоронних органів практично не контролюють їхню кипучу діяльність. Відомо, що тільки останнім часом комісією Міністерства охорони здоров'я анульовано 95 ліцензій на медичну діяльність тих, хто не мав права нею займатися, припинено практику більш як 60 подібних «цілительів».

Чи треба аргументувати небезпеку словесних мудрувань, що їх обрушують на довірливих людей всілякі знахарі, й нагадувати про можливі наслідки? Непередбачуваність і реальну загрозу такого впливу ілюструють дані дослідника у галузі психології доктора В. Лебедева. Результати його спостережень показали, що після одного з чергових сеансів масового цілительства у 31 % обстежених з'явилися нав'язливі рухи голови і рук, у 11 % розвинулися стійке безсоння, головний біль, невмотивоване відчуття тривоги. У 3 % випадків було виявлено помітне зниження працездатності. Особливо непередбачувані і небезпечні наслідки масового лікування дітей. За даними того ж В.Лебедева, від 42 % маленьких пацієнтів під час обстеження він почув скарги на нічні страхи і галюцинації. В обстежених дітей спостерігалися також важкі істероїдні реакції.

З висловленими вище міркуваннями про неприпустимість безконтрольної діяльності нетрадиційних «спеціалістів» узгоджується точка зору експериментатора Е. Годіна, який справедливо вважає, що поширений нині термін «біополе», котрий супроводжує діяльність численних екстрасенсів, позбавлений будь-якого змісту і не витримує критики, насамперед з погляду фізики. «Як можна, — дивується вчений, — говорити про біополе "нормальне" чи "підвищене", якщо ...у живому організмі норм — величезне різноманіття,

патологій — теж». Не можна не погодитися з тим, що визначення «екстрасенс» «...узагалі звучить непрофесійно. Все одно що екстрапіаніст». У зв'язку з такими невинуватими з позицій сучасних медико-біологічних і фізичних уявлень визначеннями стає ще зрозумілішим, чому для публікацій, присвячених нетрадиційному «цілительству», характерні або повна відсутність наукового тлумачення, або найпримітивніші спроби псевдонаукових міркувань. Знаменно також, що авторами публікацій і видавцями «праць», які популяризують екстрасенсів, найчастіше виступають різноманітні асоціації, кооперативи та об'єднання, чомусь особливо часто інженерні товариства. Дивно, але факт, що серед пропагандистів так званих альтернативних методів лікування, втім, як і серед самих цілителів, багато осіб з технічною освітою.

В одному з номерів «*Медицинской газеты*» можна було прочитати статтю з примітною і багатообіцяючою назвою «На прийом до фізика» — такий собі панегірик «фізику за освітою, екстрасенсу за покликанням», який лікує хворих. У цій публікації повідомлялося, що черги до нього величезні і пацієнти свідчать про цілющий ефект незвичайного лікування. Як же пояснює метод свого лікування сам фізик? Насамперед він запевняє: *«Медицина переживає кризу, їй бракує розуміння того, що... у людини є польова субстанція, тонка енергетична оболонка, яка її оточує. Саме по ній я і веду діагностику»*. Далі йдеться про «енергетичний пробій оболонки» і про те, що на його місці нібито виникають порушення структури тканини, зменшується загальний захист людини від зовнішніх впливів. У зв'язку з цим, як запевняє фізик, *«потрібно зняти цей пробій»*. Така, на думку шановного фізика, нехитра схема виникнення усіх хвороб. І далі він пише: *«Ми, як правило, маємо справу вже із запуценими формами хвороб, і навіть коли знімаємо пробій нашими методами, впоратися з патологією складно, оскільки відбуваються серйозні зміни в тканинах»*. Не торкаючись самих «методів», про які, по суті, не йдеться, виокремимо основну ідею «новатора», що ґрунтується на його довільних міркуваннях про «польову субстанцію». Такі міркування характерні й для інших теоретиків біополя. Їхніми псевдонауковими трактатами буквально ряснуть багатьох наших газет і часописів. Показова реклама приладу «Гамма-7Н»: *«Проведеними дослідженнями у галузі ТФП (тонких фізичних полів) встановлено аномальне випромінювання грошей — паперових банкнот: пачка грошей, що містить понад 20 купюр, оточена ТФП, яке вкрай негативно впливає на біополе людини, причому з інтенсивністю, що перевершує випромінювання монітора ЕОМ. Патогенне випромінювання грошей — наслідок енергетичних слідів психоемоційних устремлень людей, через руки яких вони пройшли, деформуючи тонкі фізичні поля нових власників»*. Як засіб усунення негативного впливу і пропонується нейтралізатор «Гамма-7».

Спроби протистояти явно спекулятивним виступам численних авторів такого спрямування на фоні їхнього засилля у мас-медіа виглядають, на жаль, як голос волаючого у пустелі. Ще раз доводиться повторювати думку саркастичного Єжі Леца : «Кожне століття має своє середньовіччя...».

Чому ж потужний прес сумнівних новацій продовжує дедалі більше тиснути на свідомість, а методи доморослого «лікування» не зустрічають належної протидії?

На одному з великих форумів, основною темою якого було **здоров'я нації**, у зверненні його учасників підкреслювалося, що духовному, а часом і фізичному здоров'ю особистості, сім'ї і суспільства завдає величезної шкоди поширення різноманітних сект, магів, неоязичників і окултистів. Цьому висновку співзвучний і недавній виступ одного з представників духівництва, який наголосив: «Парамедичні і парарелігійні організації, яких сьогодні безліч, готують такий моторошний «коктейль», котрим наш народ може отруїтися. Перша практична справа, якою нам можна було б зайнятися, — це сучасний

опір цим тенденціям, що захлеснули свідомість багатьох наших співвітчизників. Дивно, що на початку третього тисячоліття у нас процвітають марновірство і містика так, як, мабуть, ніколи раніше. Боротьба з ними — це справа науки і релігії». Додамо від себе: насамперед медичної науки.

Тим часом очевидно, що внаслідок незадоволення духовних потреб сьогодні нерідко відбувається зрощення науки і містики. Одним з проявів цього є і те, що в медичну практику, а тим більше у стихію доморослого «цілительства», проникають методики, почерпнуті з арсеналу релігійно-містичних уявлень. Праві ті, хто стверджує, що духовний вакуум у суспільстві, а також злиденне становище нашої медицини — благодатний ґрунт для розгулу такого «цілительства», всіляких містичних тенденцій.

Крім зазначених вище глобальних причин явища, яке ми розглядаємо, є ще конкретніші причини. Природа не зносить пустоти. І якщо сьогодні наша медицина далеко не завжди може задовольнити сподівання страждених через важке становище, в якому вона опинилася, то вакуум, що утворився, заповнюється тими, хто проголошує «цілительство» як альтернативу офіційній або, за розглянутою вище термінологією, — традиційній медицині.

Ще одна причина полягає, як уже говорилося, в тому, що стихію всіляких новацій роздмухує їхня популяризація у засобах масової інформації. Геть забули наші газети і часописи відому заповідь мудрих попередників: «Не зашкодь!». Можна зрозуміти бажання багатьох періодичних видань виправити свої фінансові справи. Але все ж не таким шляхом і не такою ціною! Тут на перший план має виступати моральний бік справи. Мас-медіа повинні зайняти активну наступальну позицію, щоб було гранично ясно, де справжня народна медицина, а де доморосле цілительство, самодіяльність магів і чаклунів, що ґрунтується, як справедливо зауважив академік В. Покровський, на бізнесі і саморекламі. Він же, до речі, зазначив, що масові виступи у ролі цілителів далеких від медицини людей розцінюються за кордоном як інтелектуальне повернення до середньовіччя. Нещодавно уряд Італії заявив про намір почати рішучу боротьбу з індустрією місцевих гадалок, білих відьом, магів та екстрасенсів. При цьому зазначалося, що їхніми послугами користуються 8 млн італійців і що часто трапляються драматичні і навіть трагічні випадки. Показово, що за заняття сумнівним «цілительством» Ватикан звільнив з посади одного з архієпископів.

Поряд з фаховим розвінчанням масового «цілительства» як неприпустимої і небезпечної для здоров'я людини форми «лікування», негайно варто провести тут правову регламентацію. Йдеться, по-перше, про вироблення критеріїв, які дадуть змогу строго й об'єктивно кваліфікувати певні прийоми і методи як такі, що належать до народної медицини. По-друге, мають бути сформульовані, обґрунтовані та уніфіковані вимоги до освіти і професії осіб, яким дозволяється використовувати зазначені прийоми і методи. По-третє, необхідно категорично заборонити проведення масових сеансів цілительства. По-четверте, зобов'язати відшкодовувати збитки, завдані хворим внаслідок самодіяльного лікування.

Не менш небезпечним є і захоплення парапсихологією та її популяризаторами, які іменують себе парапсихологами. Останнім часом у мас-медіа можна зустріти твердження, що такі «фахівці» лікують злякисні захворювання, наприклад саркому, не користуючись ліками, усувають практично всі форми патології. Деякі з так званих парапсихологів називають себе експертами академії біоенергоінформатики, спеціалістами-біоенергетиками, цілителями у галузі телепатії і телекінезу.

Що ж таке парапсихологія — наука чи марновірство? Саме під такою назвою ще в 1972 р. вийшла у світ книга відомого київського психіатра Вадима Блейхера. У ній на підставі аналізу наукових досліджень, об'єктивної перевірки так званих парапсихологічних феноменів був зроблений переконливий висновок, що «досліди, на які посилаються прихильники парапсихології, не піддаються відтворенню, тобто вони не мають наукового значення... немає у парапсихологів і строгої наукової аргументації паранормальних феноменів. Усі їхні гіпотези, сформульовані ними у різний час для пояснення можливих механізмів телепатичного зв'язку, виявилися неспроможними...». Справді, навіть самі парапсихологи, такі як Саул чи Йордан, який поєднує захоплення телепатією із серйозним заняттям атомною фізикою, визнають, що жоден з парапсихологічних «феноменів» не має фізичного механізму, їх не можна пояснити законами фізики...».

Попри все це, сьогодні триває популяризація парапсихології. До того ж, спостерігається не просто захоплення парапсихологічними ідеями, як колись, а використання цих ідей для лікування всього і вся без ліків, за допомогою горезвісного «біополя». Парапсихологи-«цілителі» спекулятивно посилаються на те, що, мовляв, парапсихологією раніше займалися і деякі шановані вчені. У книзі В. Блейхера, з якої тут наводилися уривки, аналізується цей парадокс: «Історія спиритизму і телепатії має доволі прикладів того, як жертвами власної легковірності стають учені, які є відомими спеціалістами у своїй галузі науки. Таке сталося з астрономом Фламарріном, з фізиком Круксом, чиє ім'я кожен з нас пам'ятає з шкільного підручника, з Шарлем Ріже, вітчизняними дослідниками Л. Л. Васильєвим, Б. Б. Кажинським, П. І. Гуляєвим. Усі вони потрапили у **полон ідеї** і, що нерідко у таких випадках трапляється, з упередженням ставилися до фактів. Приймаючи тільки ті факти, які ллють воду на млин створеної ним гіпотези, і відкидаючи інші, що їй суперечать, дослідник втрачає об'єктивність, без якої немислимий справжній учений, і нерідко стає жертвою самообману. У зв'язку з цим багато прихильників парапсихології нагадують... фанатиків».

У 1969 р., тобто за три роки до Блейхера, ту ж саму думку висловив Д. А. Бірюков: «Фанатизм та інтелектуальна сліпота — ... риси парапсихологічних вчень». Ми повністю солідарні з тими, хто вважає, що єдино правильною є позиція вчених, яка характеризується непримиренним ставленням до використання сумнівних парапсихологічних рекомендацій для лікування хворих людей.

Парапсихологи та їхні прихильники найчастіше посилаються на абревіатуру ЕСС, що розшифровується як екстрасенсорне сприйняття, тобто таке, яке надходить, минаючи наші органи чуттів. Термін «екстрасенсорне сприйняття» у 1934 р. запропонував ботанік Райн, який ще молодим увійшов до групи парапсихологів університету Дьюка. Він написав книгу, де стверджує, що за такого сприйняття інформація не надходить до людини відомим науці сенсорним шляхом. Прихильники парапсихології беззастережно прийняли це твердження, незважаючи на те, що ніхто з учених — про це говорили і Гельмгольц, і Боринг — не підтвердив, що інформація справді може надходити, минаючи всі відомі сенсорні канали.

Ще раз пошлемося на В. Блейхера, котрий писав, що «багато пропагандистів парапсихології діють за методом, який можна було б назвати принципом троянського коня». ... Як відомо, облога Трої не приносила грекам істотних результатів, проникнути за фортечні стіни їм не вдалося. І от одного ранку троянці побачили, що облога знята, а перед фортецею стоїть чудово виконана статуя коня. Забувши про обережність, вони втягли коня за фортечні стіни, і... з нього «посипалися» озброєні до зубів вороги. От таким «троянським конем» стали видані у нас книги, що пропагують телепатію. У них парапсихологи серйозно обговорюють можливість пояснити механізми телепатії з позицій

радіоелектроніки, електрофізіології, біоніки, безапеляційно користуються такими термінами, як «біологічний радіозв'язок», «мозкове радіо», «біорадіаційний промінь зору» і т.д.

Варто погодитися із зробленим у цитованій книзі висновком про те, що у світі ще багато непізнаного і на нас ще чекають нові відкриття у галузі психології та фізіології нервової системи. Очікують свого розв'язання актуальні проблеми соціальної психології. Створюються нові галузі науки про психічну діяльність людини, які ще недавно вважалися б фантастичними, — такі, приміром, як космічна психологія. Але дослідження у цьому науковому напрямі не мають нічого спільного з діяльністю, яка зарекомендувала себе за останні 130 років (з моменту виникнення спиритизму) як безперспективна, спрямована на відродження містичних уявлень.

Щоб довести доцільність активізації своєї діяльності, парапсихологи посилаються на те, що в США до них продовжують виявляти особливий інтерес військові. Водночас відомо, що у Кембриджських дослідницьких лабораторіях ВПС США свого часу на спеціальній електронній установці за участю фізиків і психологів були проведені спеціальні досліди з вивчення «яснобачення», «передбачення» і «загального особливого сприйняття». Випробовуваними стали студенти коледжу, кожен з яких брав участь у 15 дослідах. Повідомлення про це були опубліковані ще наприкінці шістдесятих років у збірнику «Біоніка вчора і сьогодні» і не дали будь-яких обнадійливих результатів. Подібні приклади можна було б продовжити.

Що ж треба зробити, аби зупинити розгул доморослого «цілительства» і пропаганду парапсихології? Висловимо щодо цього п'ять рекомендацій.

Перша. Поряд з фаховим развінчанням доморослого «цілительства» як неприпустимої і небезпечної для здоров'я людини форми «лікування» варто негайно провести відповідну правову регламентацію, зокрема встановити обов'язкові правила та уніфікувати механізм апробації і незалежної експертизи, а також наступної реєстрації методів і засобів, що рекомендуються як нетрадиційні.

Друга. Мають бути чітко визначені і оприлюднені критерії, які дають змогу об'єктивно кваліфікувати певні прийоми і методи як такі, що належать до народної медицини.

Третя. Слід обґрунтувати й уніфікувати вимоги до освіти і фахової приналежності осіб, яким дозволяється використовувати зазначені прийоми і методи для оздоровлення і лікування хворих.

Четверта. Варто законодавчо регламентувати вимоги й умови компенсування шкоди, завданої здоров'ю хворих внаслідок невиправданого і некваліфікованого втручання.

П'ята. Регламентувати у рамках правового поля вимоги до реклами у засобах масової інформації відповідних лікувальних методів і лікарських засобів.

Нагадаю, що в 2001 р. з ініціативи фармакологічного центру МОЗ України і київського відділення Спілки журналістів була проведена представницька конференція за участю вчених і журналістів з приводу подібних рекламних публікацій. Будемо сподіватися, що зроблені її учасниками висновки, так само, як і висловлені вище міркування, допоможуть виробити стратегію протидії навалі «нетрадиційного цілительства» і агресивній рекламі всіляких «цілющих засобів».

© ТРАХТЕНБЕРГ Ісаак Михайлович. Член-кореспондент НАН України. Академік АМН України.

ШУМАКОВ Валентин Олександрович. Доктор медичних наук. Завідувач відділу Інституту кардіології ім. М. Д. Стражеска АМН України (Київ). 2002.